

Barantó

Dokumentumjáték 3 felvonásban, utójátékkal.
Megírását Serdült Benke Éva XX. századi erdélyi „gályarab”-prédikátorok című tanulmánya inspirálta.

A dráma forrásdokumentumai **Tófalvi Zoltán 1956 erdélyi mártírjai II. Az érmihályfalvi csoport** című, a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál 2007-ben megjelent dokumentumkötetéből és **Balaskó Vilmos Élet a föld alatt** című börtönvisszaemlékezéséből (Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 2001, sajtó alá rendezte Tófalvi Zoltán) származnak.

A 2. jelenetben a Sass Kálmán által elmondott bibliai idézeteket a Királyhágómelléki Református Egyházkerület 2014. évre kiadott kalendáriumából vettem; szerk. Bereczki András lelképásztor.

Ezúton is köszönetet mondok nt. Hermán M. Jánosnak és a Sass család tagjainak a színmű megírásához nyújtott segítségükért.

Történik 1957-ben és 1958-ban.

Szereplők:

Sass Kálmán református lelkész, 53 éves
Mária, a felesége, 43 éves
Enikő (Menyasszony), 19,
Gyöngyi, 17,
Kálmán, 16,
Béla, 15,
Huba, 12 éves, gyerekeik
Vőlegény (Kiss Mihály), mérnök, 25 éves
Balaskó Vilmos református lelkész, 44 éves
Dr. Hollós István tanár, 52 éves
Számadó Ernő költő, 51 éves
Dr. Andrásy Ernő orvos, 68 éves
Őrnagy
Történész
Fogdaügynök
Rendőr főhadnagy

I. Szekus
2. Szekus
3. Szekus
4. Szekus
Tiszt
Őrmester
1. Verőlegény
2. Verőlegény
Hadbíró ezredes

A szín jobb oldalán Történész dolgozószobája. Történész íróasztala mögött ül, az asztalon számítógép képernyője, iratok, dossziék; mögötte könyvespolc. Történész nemcsak a dossziékból, a följegyzéseiből idéz, hanem dolgozószobájából kimozdulva néha megállítja a cselekményt, megvilágítja a látottak és elhangzottak hátterét.

Középen Sass Kálmán lelkészi lakásának szobája, Balaskó Vilmos parókiája, dr. Andrásy Ernő lakása, az utójátékban a bärágani kényszerlakhely.

A bal oldalon a Szekuritáté irodája, a kihallgatószooba, a cellák, az ítélelhirdetés és a kivégzések helyszíne.

I. felvonás

1.
A Szekuritáté nagyváradi irodája. Őrnagy eligazítást tart 1. és 2. Szekusnak.

Őrnagy Elvtársak! Az imperialisták mindenféle ügynököket küldenek a nyakunkra, ezért most különösen fontos kötelességünk az állam biztonságának védelme! Le kell lepleznünk a népi demokratikus rendszer ellenségeit! A 70. számú belügyminiszteri parancs alapján operatív feladatunk minden nacionalista, irredenta, Horthy-

fasiszta ellenség leleplezése. Fasiszta minden 1940 és 1944 között tevékenykedő párt, tehát felszámolandó minden főkolomposa! (*Elhallgat.*) Itt, a határ mentén nem szűnt meg a háború... Itt nem volt békekötés. Remélem, ezt az elvtársak is tudják! (*Irattartójából egy röplapot vesz elő.*) Az egyik postástól kaptuk ezt az irományt. (*Beleolvass.*) Magyar és román testvérek! Közös harcban vívjuk ki a függetlenséget! Ne egyetek több puliszkát, ne higgyetek a hazug híreknek! Budapest a miénk. (*Főlnéz.*) Gondolják meg, elvtársak: mi lett volna itt, ha a magyarországi... felfordulás ide is áterjed! (*Meglobogtatja a röplapot.*) Ehhez köze van az érmihályfalvi református papnak, aki egy Münchenből irányított mozgalom itteni vezetője! (*Látva alárendeltjei meglepetését, bizalmaskodva folytatja.*) Kihallgattunk ez ügyben két fiatalembert. Kiszedtünk belőlük ezt-azt. A pap az egyiktől amerikai dollárt vásárolt..., ami ugye törvénybe ütköző. Gyaníthatóan a lakásán rejtgeti. (*Keményen.*) Meg kell találniuk a dollárokat! Biztos vagyok benne, hogy találnak mást is. A gyerek az apjától lopta ugyan a valutát, aki történetesen vámtiszt..., de ez most mellékes körülmény. A papot ezért kapják el, hogy cinkostársai ne fogjanak gyanút. Szolgálatunk vezetője előírta, hogy kémkedés vádjával minél több egyházi személyt tartóztassunk le. Ne feledjék: a burzsoázia utolsó bástyája és maradványa az egyház! Ezt véssék az eszükbe! Kémeket akarok!

2.

Sass Kálmánék lakása. Sass Kálmán íróasztalánál ül, egy lapot tanulmányoz, néha valamit beleír. Mária a kanapén híméz, Béla és Kálmán sakkoznak.

Sass Kálmán Úgy látom, senkit se hagytunk ki.

Kálmán Leveszem a futódat!

Béla Hű..., ezt elnéztem.

Mária Már jöhetnének.

Gyöngyi (be a másik szobából) Olyan ünnepélyesen lóg a szekrényben! Mindennap megnézem. Olyan szép! Katica néni nagyon ügyesen varr. Ugye, édesanya, ő varrja majd az enyémet is?

Kálmán Ahhoz előbb vőlegény kellene!

Béla nevet.

Gyöngyi (Kálmánhoz) A bábuiddal törődj inkább!

Kutyaugatás.

Béla Jönnek! Jelez a Vitéz.

Menyasszony, Vőlegény és nagy karimájú, fekete kalapban, csokorra kötött nyakkendőben Számadó Ernő érkezik.

Számadó Békesség Istentől!

Menyasszony Nagyon szép este volt. Fel-emelő..., lélekemelő. Ernő bácsi egyik versét is elszavalták.

Sass Kálmán Melyiket?

Vőlegény A legszebb hajnal a címe.

Gyöngyi (szavalja) Az én szívem csupa-csupa vér / Itt temet el a bánat, amerre / Virágok közt kanyarog az Ér.

Számadó (meghatódva) Köszönöm, Gyöngyi-kém! De a menyegző előtt ne temessünk! (*Sass Kálmánhoz*) Komoly mérnökember a vejed. Beszélgettünk hazafelé a terveiről. No, de megyek, mert utóbb még kikapok drága Sáríkámtól. (*Bohókásan meglengeti kalapját Menyasszony és Vőlegény előtt.*) Éljen az ifjú pár!

Mária Jó éjszakát!

Sass Kálmán Kézcsókom Sáríkána. (*Kikíséri Számadót, visszatérve Vőlegényhez*) Ő az Érmellék Áprilyje. Meséket is ír..., a gyerekek nagyon szeretik. Nem említette?

Vőlegény Magáról keveset beszélt.

Menyasszony Inkább Tóth Árpádról, Adyról...

Gyöngyi (Máriához) Édesanya, ti hogy ismerkedtetek meg?

Sass Kálmán (közbevág) Kirándultunk a hegyekbe..., sok fiú és lány...

Mária Apátok egy szép csokrot szedett össze, és elkiáltotta magát: ezt annak adom, aki a legjobban szeret egem!

Sass Kálmán (Máriához) Te pedig felugrottál, aztán, mint aki elárulta magát, elbújtál.

1. Szekus (hangja) Mindenki a helyére!

Lábdobogás.

1., 2., 3. és 4. Szekus beront a szobába.

1. Szekus Államvédelmi rendőrség! Senki sem hagyhatja el a házat! Házkutatást tartunk! (*Egy papírlapot lobogtat, majd int 2. és 3. Szekusnak, ők kirángatják az íróasztal fiókjait, tartalmukat a padlóra szórják; néhány röplapot és iratot átadnak 1. Szekusnak, majd lepecsételik az íróasztalt.*)

Vőlegény (méltatlankodva) No de...

2. és 3. Szekus megy a másik szobába.

Sass Kálmán (Gyöngyinek) Menj utánuk, és figyeld minden mozdulatukat!

Gyöngyi a szekusok nyomába ered.

2. Szekus jön egy kibontott, koronás címeres magyar zászlóval, leteszi 1. Szekus mellé, majd visszaindul.

3. Szekus egy másik zászlót hoz.

1. Szekus Olvasd, mi van rajta!

3. Szekus 1920–1940, 1940. szeptember 3. Érmihályfalvai hittestvéreknek a húszéves trianoni rabságból történt felszabadulás boldog emlékére. Nyírábrány református leányegyházának közönsége.

Megjelenik Huba kócosan, álmosan, riadtan néz körül.

2. Szekus egy befőttesüveget hoz.

1. Szekus Nyisd ki!

2. Szekus kinyitja.

1. Szekus Megvan ez is! (1. és 2. Szekushoz, Sass Kálmánra mutatva) Megbilincselni és elvezetni!

Mária (1. Szekushoz) Az Istenre kérem! Engedje meg legalább, hogy a férjem megeskethesse a lányunkat a vőlegényével.

1. Szekus Mit képzelsz? Itt házkutatás folyik. Komoly bűnjeleket foglaltunk le!

Mária (a szekrényből kézimunkát vesz elő, és 1. Szekusnak nyújtja) A feleségének küldöm.

1. Szekus Nem!

Mária (másik kézimunkát vesz elő a szekrényből) Ezt pedig az édesanyjának.

1. Szekus (tanácstalan, aztán átveszi a kézimunkákat. 2. és 3. Szekushoz) Állj! (Sass Kálmánhoz) De csak röviden! Csak a legszükségesebbet engedélyezem.

Sass Kálmán bibliájával és énekeskönyvével az asztal elé lép, intésére Menyasszony és Vőlegény az asztal másik oldalán egymás mellé áll; a többiek mögéjük sorakoznak. A négy szekus félrevonul.

Sass Kálmán A helyzet rendkívülisége és váratlansága folytán dallam nélkül idézem 140. zsoltárunk szavait: Szabadíts meg engem Úr Isten, / A gonosz család embertől: / Őrizz erőszaktevők ellen, / Ments meg a vakmerő néptől. Ámen. Most pedig fogjátok meg egymás kezét! (Vőlegényhez) Mondjad először te, keresztyén férfitestvérem:

Vőlegény (mondja Sass Kálmán után az ő tagolása szerint az eskü szövegét) Én, Kiss Mihály / esküszöm az élő Istenre, / aki Atya, Fiú, Szentlélek, / teljes Szentháromság, / egy örök Isten, / hogy Sass Enikőt / akinek most Isten színe előtt kezét fogom / szeretem. Szeretetből veszem el őt / Isten törvénye szerint feleségül. / Hozzá hű leszek, / vele megelégszem, / vele szentül élek, / vele tűrök, / vele szenvedek, / és őt sem egészségében, / sem betegségében, / sem boldog, sem boldogtalan állapotában / holtomig vagy holtáig / hitetlenül el nem hagyom, / hanem teljes életemben / hűséges gondviselője leszek. / Isten engem úgy segítjen. Ámen.

Sass Kálmán (Menyasszonyhoz) Most pedig mondd te, keresztyén lánytestvérem:

Menyasszony (mondja Sass Kálmán után) Én, Sass Enikő / esküszöm az élő Istenre, / aki Atya, Fiú, Szentlélek, / teljes Szentháromság, / egy örök Isten, / hogy Kiss Mihályt / akinek most Isten színe előtt kezét fogom, / szeretem. / Szeretetből megyek hozzá, / Isten törvénye szerint feleségül. / Hozzá hű leszek, / vele megelégszem, / vele szentül élek, / vele tűrök, / vele szenvedek, / és őt sem egészségében, / sem betegségében, / sem boldog, sem boldogtalan állapotában, / holtomig vagy holtáig, / hitetlenül el nem hagyom, / hanem teljes életemben / hűséges segítőtársa leszek. / Isten engem úgy segítjen. Ámen.

1. Szekus Ne húzzák tovább! Mondtam: csak röviden!

Sass Kálmán (áldásra emeli kezét, Menyasszonyhoz és Vőlegényhez) Áldjon meg téged az Úr, és őrizzen meg téged! Ragyogtassa rád orcáját az Úr, és könyörüljön rajtad! Fordítsa feléd orcáját az Úr, és adjon neked békességet! Ámen. (Családtaggaira néz) A gyülekezet énekelje a 434. dicséretünk első versszakát, mely így kezdődik: Vezess, Jézusunk, / S véled indulunk.

(A család énekel) Vezess Jézusunk, / S véled indulunk. / Küzdelemre hív az élet...

1. Szekus (belekiabál) Most már aztán vége! (2. és 3. Szekushoz) Teljesítsétek a parancsot!

Sass Kálmán (1. Szekushoz) Elbúcsúznék a családomtól.

1. Szekus Na, még ez is! De aztán nagyon gyorsan!

Sass Kálmán (Máriához) Vessed az Úrra a te terhedet, ő gondot visel rólad, és nem engedi,

hogy valamikor ingadozzék az igaz. (*Menyaszonyhoz és Vőlegényhez*) Az Úr pedig igazgassa a ti szíveteket az Isten iránt való szeretetre és Krisztus iránt való állhatatosságra. (*Gyöngyihez*) Minden gondotokat öreá vessétek, mert néki gondja van reátok. (*Kálmánhoz*) Az Úrnak félelmében erős a bizodalom, és az ő fiainak lesz menedéke. (*Bélához*) Mit mondunk azért ezekre? Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk? (*Hubához*) Én is apa nélkül nőttem fel, mégis ember lett belőlem.

2. és 3. *Szekus megbilincseli és elvezeti Sass Kálmánt.*

3.

A Szekuritáté irodája. Sass Kálmán még civil ruhában.

Örnagy Milyen külföldi valutát vásárolt tavaly ősszel?

Sass Kálmán Kétszázötvenöt amerikai dollárt (*megnyomja a szót*) kaptam egy fiútól. Megkért, hogy váltsam be a bankban.

Örnagy Mit tett a dollárokkal?

Sass Kálmán Egy ideig a páncélszekrényben tartottam, majd, amikor a fiút letartóztatták..., megijedtem, és a dollárokat elástam... az istállóban.

Örnagy Miért nem adta le a milíción?

Sass Kálmán Arra vártam, hogy hazajön, és visszaadom neki.

Örnagy (*fáradtan sóhajt*) Ismertesse az ön-életrajzát!

Sass Kálmán 1904. április 17-én Gálospetriben születtem, ott végeztem az elemi iskola hat osztályát, majd a máramarosszigeti gimnázium tanulója lettem. 1918-ban a világháború miatt bezárták a gimnáziumot, és Feketebátorra jöttem... Az ottani kolostorban cselédként dolgoztam, közben a kolostor gimnáziumában tanultam... Egy évig pedig magántanuló voltam Érmihályfalván. Nagykárolyban érettségiztem. 1924 őszétől 1928 nyaráig a Kolozsvári Teológiai Intézet hallgatója voltam, aztán Domahidára neveztek ki segédlelkésznek. 1930 novemberében saját költséggel Svájcba utaztam. Bázelen és Zürichben teológiát hallgattam.

Örnagy Ott kikkel kötött ismeretséget?

Sass Kálmán A tanárokon, diáktársaimon kívül egy évfolyamtársam, Welti Henrik családjával.

Örnagy (*felélénkül*) Mi volt a foglalkozása? Milyen volt az anyagi helyzete Welti úrnak?

Sass Kálmán Készruhaboltja volt.

Örnagy Zürichben milyen idegen személyekkel ismerkedett meg?

Sass Kálmán A tanári karon kívül senkivel... Velük semmiféle kapcsolatot nem ápoltam hazatértem után.

Örnagy Mikor jött vissza, és mivel foglalkozott?

Sass Kálmán 1931 májusában..., és a nagyváradi református parókia segédlelkészévé neveztek ki. Innen a mezőtelegdi parókiaira költöztem... Ott 1936 szeptemberéig szolgáltam, amikor Érmihályfalván lettem lelkész, ahol letartóztatásom napjáig dolgoztam.

Örnagy Miért toloncolták ki Magyarországra?

Sass Kálmán 1939 őszén Érmihályfalván három személyt letartóztatott a Sziguranca... Létrejött valami szervezet... Erdélyiek mozgalmanak nevezték el... Kizárólag magyarok voltak a tagjai. Fegyver és lőszer szerzése volt a céljuk, hogy a határoknak Magyarország számára kedvező visszaállítása után megpróbáljanak... cselekedni. A szervezetnek a segédlelkészem is tagja volt, anélkül, hogy nekem tudomásom lett volna róla. A parókia pincéjében néhány láda robbanószert rejtett el..., utólag továbbadta. Engem 1939. december... 18-án tartóztattak le... a kolozsvári Szigurancán négy napig tartottak fogva, de nem hallgattak ki, majd körülbelül hatvan református és katolikus lelkésszel együtt kitoloncoltak Magyarországra.

Örnagy Ott hol telepedett le, és mivel foglalkozott?

Sass Kálmán A magyar hatóságok valamennyiünket a Palace Hotelben szállásoltak el, 1940 februárjáig tartózkodtunk ott. Akkor átjött hozzám a feleségem, és elmentünk Túrkevére a nagyapjához.

Örnagy Hogyan biztosította a megélhetését?

Sass Kálmán Budapest Város Polgármesteri Hivatalától háromszáz pengős segílyt kaptam én is.

Örnagy (*kis szünet után*) Miért nem vallja be az igazságot, Sass úr?

Sass Kálmán Az igazat mondtam.

Örnagy (*sóhajtva*) Melyik irodában dolgozott, és milyen feladatot látott el?

Sass Kálmán Semmiféle irodában nem dolgoztam.

Örnagy Mikor jött vissza?

Sass Kálmán 1940 szeptemberében, néhány nappal azután, amikor Erdélyt... Magyarországhoz csatolták.

Örnagy Mivel foglalkozott?

Sass Kálmán Lelkészi hivatásomat folytattam.

A szín elsötétül.

Történész Romániában az általános tisztogatások néhány héttel az 1947. évi párizsi békeszerződés aláírás után megkezdődtek. Mintegy százharminc erdélyi értelmiségit; lelkipásztort, ügyvédet, tanítót, tisztviselőt, gyárigazgatót, munkást, kisiparost, földművest tartóztattak le, és minden bírósági ítélet nélkül internáltak a szamosújvári börtönbe. Mindenhonnan a legtekintélyesebb, a közösségeket irányító személyiségeket emelték ki, hogy bizalmatlanságot, félelmet keltsenek, s ezzel kedvező feltételeket teremtsenek az államosítás, a kollektivizálás lefolytatásához és az önálló kisebbségi intézményhálózat elsorvasztásához. Az internáltak között volt Sass Kálmán is, akinek birtokán, Barantón 1940 és 1944 között magyar kormányfők, magas rangú katonatisztek fordultak meg. 1944. március 19-e, Magyarország német megszállása után itt volt az érmihályfalvi zsidók búvóhelye. Sass Kálmán drámájának van egy sajátos, eddig ismeretlen fejezete, amely mindennél szemléletesebben bizonyítja, hogy a mindenkor román hatalom milyen galád módon játszotta ki a „nacionalista ütőkártyát”: az 1947-es nagy szárazság idején Sassék öt ókirályságbeli gyereket fogadtak örökbe, hogy megmentsek őket az éhhaláltól. A román anyanyelvű gyerekeket sajátjukként etették, gondozták. A barantói tanyán együtt bújócskáztak Sass Kálmánék öt gyerekével. A család megdöbbenésére a tárgyalások egyikén a kedvenc román kislány azt állította: Sass Kálmán el akarta őket magyarosítani. Örök rejtély marad, milyen eszközökkel zsarolták – vagy saját meggyőződéséből vállalkozott minderre –, hogy ezt a vérlázító vallomást megtegye. Amikor leereszkedett a vasfüggöny, a 25 hektáros birtok magyarországi részére – ahová a futóhomok megfogására Sass Kálmán szőlőt és akácot telepített – át se me-

hetett. A birtokrész végérvényesen elsüllyedt a család számára.

Sass Kálmán egész lénye: lelkeszi, könyvkiadói, közösségszervező munkássága vörös posztó volt a minél nagyobb hatalomra szert tevő kommunista diktatúra szemében. Pusztá lény, páratlan tekintélye, népszerűsége állandó kihívás volt a hatalomnak. Rebellis magyar papnak volt elkönyvelve.

4.

Börtön kihallgatósobája. Sass Kálmán bakancsban, csíkos rabruhában, melynek hátán C. R. felirat. A lelkeszen már látszanak a vallatások testi nyomai.

Örnagy Tegyen nyilatkozatot a Román Népköztársaság területén folytatott kémtevékenységéről!

Sass Kálmán Nem folytattam semmiféle kémtevékenységet a Román Népköztársaság területén.

Örnagy Miért nem őszinte?

Sass Kálmán Nem mondhatok mást.

Örnagy Úgy gondolja, ha letagadja a kémkedést, könnyebb lesz a helyzete?

Sass Kálmán Az el nem követett dolgokról nem mondhatom, hogy elkövettem.

Örnagy (türelmetlenül) A nyomozó hatóságnak tudomása van arról, hogy maga kémtevékenységet folytatott. Miért nem vallja be?

Sass Kálmán Én semmiféle kémtevékenységet nem folytattam.

Örnagy (hangnemet vált) Milyen politikai szervezetnek volt tagja 1944. augusztus 23-ig?

Sass Kálmán Semmilyennek.

Örnagy Miért nem őszinte?

Sass Kálmán Én őszinte vagyok..., de ha olyasmiről kérdez, amiről nincs tudomásom, nincs mit vallanom.

Örnagy (egy papírlapot vesz fel az asztalról, és megmutatja Sass Kálmánnak). Felismeri ezt a levelet?

Sass Kálmán (rápillant) Felismerem. Én írtam.

Örnagy Mikor?

Sass Kálmán Úgy '46 tavaszán.

Örnagy Ki volt a címzett?

Sass Kálmán Másodfokú unokatestvérem, a budapesti Ipari Minisztérium osztályvezetője.

Őrnagy Olvassa el ezt a részt! (*A levelet Sass Kálmán elé tartja.*)

Sass Kálmán (*olvas*) Minket is nagyon érdekel a párizsi konferencia, mivel hatással van békéncikre. De nehogy a nagy magyar demokrácia minket is eladja az őrült magyar érdektelenséggel, mivel a Szovjetunió is olyan területeket követel, amelyek fölött nincs semmiféle hatásköre. A magyaroknak azonban van némi közük a tőlük elszakított magyar területekhez. (*Főlnéz.*)

Őrnagy Tovább!

Sass Kálmán Itt a román demokrácia csak az ítéletet várja, hogy velünk még a túloldali magyaroknál is nagyobb kegyetlenséggel számoljon le...

Őrnagy Elég! (*Egy könyvet vesz fel az asztalról, és gúnyosan olvas.*) Ékes szavú papja egyházának, magyar fajtájának pedig igen sokat cselekvő, fáradhatatlan, minden kockázatot vállaló fanatikus harcosa. (*Ledobja a könyvet.*) Elszakított területek..., leszámolás..., most miért nem ékes a szava, Sass úr?

Sass Kálmán hallgat.

Történész Sass Kálmán Szegény Erdélyország című dolgozatában megindokolja a határmenti románság felfegyverzésének hírére elindult szervezkedési kísérlet legfontosabb célját. Attól való félelmében, hogy az 1784-ben zajlott, Horea–Cloșca–Crișan-féle és az 1848/49-ben végbement szörnyű dél-erdélyi vérengzések és kegyetlenkedések megismétlődhetnek, az erdélyi magyarság, önmagától értetődően, élete, vagyona átmentése érdekében, minden különösebb irányítás nélkül kezdett gondolkodni, tervezgetni, szervezkedni, előkészülni az önvédelemre, de csak az önvédelemre.

6.

Sass Kálmán cellája. Sass Kálmán a falhoz fordulva fekszik. Nyílik a cella ajtaja, belökik rajta Fogdaügynököt, majd az ajtó bezárul.

Sass Kálmán (*tettetett eszelős tekintettel néz rá, azonban amikor felismeri a férfit, megenyhül, felül.*) Azt hittem, másvalakit tesznek ide. Voltál kórházban, fiam?

Fogdaügynök Igen. (*Még „lámpalázasan”.*) Örülök, hogy a gondviselés jóvoltából újra talál-

kozhatok a tiszteletes úrral... Szükségem van a tanácsára. (*Lerakja holmiját.*)

Sass Kálmán Melyik kórházba vittek?

Fogdaügynök A nagyba. Minden valószínűség szerint epekövem van. Az őrség közbelépésére hoztak vissza, mert vasárnap nincs kezelés. Hétfőn visszavisznek.

Sass Kálmán Nem sikerült megszöknöd.

Fogdaügynök Nem, de reménykedem, hogy sikerül.

Sass Kálmán (*izgatottan*) Hogyan?

Fogdaügynök (*már magabiztosan*) Az örök hárman vannak. Az éjszakai és a reggeli váltás nagyon szigorú..., a délutános viszont..., az egy szerelmes alak..., állandóan megpróbál udvarolni az egyik nővérnek..., többször kiment a folyósóra..., így volt időm kinézni az ablakon. Észrevettem, hogy az ablak körülbelül öt méter magasságban van, és nem közvetlenül az utcára, hanem a kertre nyílik..., a meneküléshez ez elfogadható!

Sass Kálmán Ismerem a kórházat..., pontosan olyan, ahogy elmondtad.

Fogdaügynök Ha hétfőn visszavisznek, és ha a szakaszvezető folytatja az udvarlást..., lesz alkalmam kiszökni az ablakon. A szakaszvezető már váltott velem néhány szót..., azt mondom majd neki, hogy a nővér érdeklődött felőle. Erre..., remélem, még nagyobb buzgalommal folytatja az udvarlást... Elmondtam azt is neki, ha elmegy valahová, engem be is zárhat..., miattam ne legyen kellemetlensége. Néhányszor már rám is zárta az ajtót...

Sass Kálmán Jól teszed, hogy kivárod a megfelelő időt!

Fogdaügynök Ha a szakaszvezető újra bezár a kórterembe, egy ronggyal bedugom a kulcslyukat, hogy az ajtót ne tudják kinyitni... Aztán...

Sass Kálmán Mindent jól kigondoltál! A szakaszvezetővel légy óvatos! Ne siess! Most hallgass meg engem! Ha kiérsz az utcára, azonnal szaladj balra..., eléred a viadukon áthaladó vasútvonalat. Menj a sínek mellett..., az állomáson figyeld a vonatokat! Ha Kolozsvár felé mennek, te az ellenkező irányba, Biharpuspöki felé indulj! Ha a vagon ajtaja zárva van, akkor... mássz fel az ütközőkre... Erre csak akkor lesz szükség, ha kutyákkal követnének... Így a kutya elveszíti

a nyomot..., a Szekuritátét becsapod! *(Nevet.)* Egy Érmihályfalva vagy Székelyhíd felé menő tehervonatra nagyon figyelmesen szállj föl, senki ne vegyen észre. Ha nem találsz ilyen vonatot, indulj el gyalog... Egészen Biharpüspökiig menj a vasút mellett. Éjszaka éj Mihályfalvára. Kerüld meg a templom kerítését... A kétablakos fürdőszobát utólag építették a házhoz..., látszik a falon... Verd meg az ablakot..., ha mindent elmondnál a feleségemnek, ő másnapra hívja oda Hollós István tanárt... Mesélj el neki is mindent. Bízom az Úristen segedelmében, hogy nekem is sikerül kiszabadulnom a Szekuritáté karmaiból.

Fogdaügynök Ezt hogyan képzeled, tiszteletes úr?

Sass Kálmán Nagyon nehéz, de van remény! Mindenképpen megpróbálom.

Fogdaügynök Mesélje el a tervét..., hogy véleményét mondhasak róla.

Sass Kálmán Először arra gondoltam, hogy leütöm az őrt, amikor egyedül lesz..., de az túl veszélyes... Neked is át kell menned, fiam!

Fogdaügynök Hova? Kihez?

Sass Kálmán Először Vámospercs községbe kell menned, ifjú Somogyi Imréhez, akitől pénzt kapsz majd... Azzal eljuthatsz Debrecenbe Kovács Imréhez, aki személyi igazolványt ad... Ha minden jól megy, eljutsz Ausztriába. Kísérőd megmutatja, hol van az osztrák határőrőség. Jelelkezz náluk..., és kérd, hogy vigyenek Bécsbe a felsőbb hatóságokhoz, hogy ott hallgassanak ki. Minden kérdésre őszintén válaszolj... Mondd el, hogy Romániából jössz, ahol politikai okok miatt letartóztattak..., de megszöktél. Mondd el, milyen az itteni helyzet..., hogy itt ezrek..., tízezrek a Szekuritáté legszörnyűbb kínzásait szenvedik el... Elsősorban magyarok..., és az a kommunista műve. Mondd el, hogy együtt voltál bezárva egy pappal, aki kémkedésért... Sass Kálmánnak hívják... Mivel nincs bizonyítékuk, mert Sass nem vallott..., szörnyen megkínózták..., többször megverték..., leköpdösték..., három nap és három éjszaka egy olyan kicsi cellában kellett állnia..., olyan kicsi volt, hogy járni se tudott..., ahol három-négy centis volt a víz..., a ruhája derékig vizes lett..., éjjel-nappal vallatták...

Fogdaügynök Elhiszik-e, hogy Romániából szöktem? Ha megkérdezik, mi a további szándékom?

Sass Kálmán Akkor mondd el nekik: Svájcban akarsz letelepedni. Bármilyen munkát elvállalsz... Romániába nem akarsz visszamenni mindaddig, amíg a kommunisták vannak hatalmon!

Fogdaügynök Nem mehetnék úgy Svájcba, hogy ne jelentkezzek az osztrákoknál?

Sass Kálmán Jobb lesz, ha úgy teszel, ahogy mondom!

Fogdaügynök Ha azt mondják, Svájc már nem fogad emigránsokat?

Sass Kálmán Kérd meg őket: beszélhess Welti asszonnyal, mert üzenetet hoztál neki. Welti asszonynak aprólékosan mondd el mindent. Azt is, hogy semmit sem ismertem be..., és nagyon kérem, cseréltessen ki egy romániai kémme!

Fogdaügynök *(megjátszott hitetlenkedéssel)* A nő ezt el tudja intézni?

Sass Kálmán A veje miniszter, a fia is magas rangú tisztviselő. Azt is mondd meg neki..., ha nem cserélnék ki, halál vár rám!

Csend.

Fogdaügynök Mi legyen az egyezményes jel..., hogy szerencsésen megérkeztem?

Sass Kálmán *(gondolkodik)* Írj levelet Érmihályfalvára... Hollós megmondja majd, kinek... Tánti Welti sokat gondol az ő fiára..., ez legyen benne.

Fogdaügynök Pihenjünk le, tiszteletes úr! Későre jár.

Sass Kálmán Imádkozzunk! *(Imára kulcsolja a kezét.)* Mindenható örök Isten! Adj erőt fiatal testvéremnek megszabadulni halálos ellenségünk karmai közül. *(Áldásra emelve a kezét Fogdaügynök felé fordul.)* A Jóisten áldjon meg, segítsen utadon... Ne tarts önzőnek, Uram..., de engem is szabadíts meg a gonosz fogságából! *(Átöleli Fogdaügynököt.)* Vigyázz magadra, fiam! Elfáradtam. *(Lefekszik az ágyra.)*

Lassú sötét.

7.

Börtöniroda. Fogdaügynök jelent Örnagynak. Jelen van magyarországi egyenruhában Rendőr főhadnagy is.

Fogdaügynök ...akkor azt mondtam neki: most búcsúzzunk el, mert sokáig nem látjuk egymást. Ő erre imádkozott a szökésemért!

Rendőr főhadnagy (*röhögve*) A marha!

Fogdaügynök Arra kérte az istenét, hogy segítsen megszökni halálos ellenségünk karmai közül... A Szekuritátéra célzott...

Őrnagy Naná!

Fogdaügynök Aztán megáldott. Ő aludt el először. Reggel értesítettek, hogy készüljek a kórházba, és átkísértek egy másik cellába.

Őrnagy Lelephetsz! De húzd meg magad, mert a markunkban vagy!

Fogdaügynök Értettem. *(El.)*

Rendőr főhadnagy Eredményesen dolgozott. Elismerésem!

Őrnagy Jól beletanult a szerepébe. De nem volt ám egyszerű, amíg a fejébe vertük! Többször elpróbáltuk..., akár a színházban. Ennek ellenére nem hittem volna, hogy ez a kisstílusú sikkasztó így csőbe húzza ezt a tanult embert. Egy papot! Persze, ehhez munkatársaim aktív kivizsgálási módszerei is hozzájárultak. *(Bizalmaskodva.)* Magunk között vagyunk, nem államtitok, főhadnagy elvtárs: gyenge lábakon állt ez a kémkedési vádpont. Nem találtunk semmilyen bizonyítékfélét. Eddig!

Rendőr főhadnagy Valóban mestermunka volt! Szeretném ismertetni önnel azt a kombinációs tervet, amelynek alapján nagyszerűen és továbbra is eredményesen együttműködhetnénk... Önöknél és nálunk is felszámolhatnánk végre ezt a nacionalista társaságot és hírszerző ügynökséget!

Őrnagy Szolgáltatataink között kivételesen jó a kapcsolat.

Rendőr főhadnagy Az önök kérdéseit mi is feltettük a Debrecenben és Miskolcon elfogott delikvenszeknek.

Őrnagy Kíváncsivá tesz, főhadnagy elvtárs!

Történész A főhadnagy 1956 előtt ÁVH-tiszt volt, 1957 januárjától már a Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság nyomozó osztályának főhadnagya. Utána elhárítótiszt, később a III/III-as ügyszórtály tartótisztje, századosi rangban.

Rendőr főhadnagy A felderítés meggyorsítása érdekében szükség volna az önök fogdaügynökének átküldésére Magyarországra.

Őrnagy *(meglepődik)* Mi célból?

Rendőr főhadnagy Az ügynök azokon a személyeken és útvonalakon, amelyeket Sass Kál-

mán megjelölt neki, érintkezésbe lépne a célszemélyekkel. Így felderíthetnénk a behatolási csatornájukat, tájékozódhatnánk a szervezet tevékenységéről, a kelet-nyugati csatornavonalokról.

Őrnagy Tehát?

Rendőr százados Az ügynököt engedjék ki a váradi börtönből, játsszák meg a szökést, aztán keresse meg a pap által megnevezett személyeket, majd szöktessék át hozzánk, és ott vegye fel a kapcsolatot a pap barátaival.

Őrnagy *(kezet nyújt Rendőr főhadnagynak):* Megfontolásra érdemes terv, főhadnagy elvtárs!

Vége az I. felvonásnak.

II. felvonás

1.

Sass Kálmánék lelkészlakása. Éjszaka. Ablakkopogtatás.

Mária *(hangja)* Ki az?

Fogdaügynök *(hangja)* Engedjen be! A tiszteletes úrtól hoztam üzenetet.

Mária *(hangja)* Nyitom az ajtót.

Fogdaügynök *(hangja)* Ne gyújtson lámpát! Sötétítse be az ablakot..., nehogy valaki meglásson.

Kivilágosodik a szín.

Mária pongyolában áll a villanykapcsoló mellett.

Fogdaügynök *(be)* A váradi börtönből szöktetem..., együtt raboskodtam a tiszteletes úrral..., ő küldött. Fáradt és éhes vagyok!

Mária Mindjárt hozok valamit. *(Indulna.)*

Fogdaügynök Füstölt kolbászt hozzon! *(Leveti zubbonyát, majd tornatrikóját.)*

Mária megdöbben a vetkőzéstől.

Fogdaügynök átadja Máriának a tornatrikót.

Mária *(olvassa a ruhadarabról)* Kedves Mária! Teljes mértékben bízhatok meg abban az emberben, aki ezt viseli. Hollóssal együtt mindent teljesítetek, amit mond. Kálmán. *(Fogdaügynökhöz)* Jól van? Mármint a férjem.

Fogdaügynök Készítsen megfelelő helyet, ahol kipihenhetem magam. Jó lesz a csűrben is. *(Gúnyjal)* Nem akarom zavarni éjszakai nyugalmaikat... No, hozza már a füstölt kolbászt! Meg

persze szerezzen civil ruhát! Holnap elmondok mindent.

Sötét.

2.

Félhomály. A besötétített konyha asztalánál Fogdaügnök (már civil ruhában), Mária és Hollós István ül.

Fogdaügnök (mohón eszik) Ez a kedvencem! Tudják, bent mit adnak? A tiszteletes urat kémkedés vádjával vizsgálják. Az a fő vádpont ellene. Szörnyű kínokat kell elviselnie, de maguk ne féljenek, mert a tiszteletes úr ellenáll..., és nem ismer be semmit! (Máriához) ...még azt is üzeni, nem lesz öngyilkos! Ha azt hallja, hogy meghalt, egészen bizonyos, hogy a Szekuritátén megölték... Ön írjon Bukarestbe Gheorghiu Dejnek és doktor Petru Grozának is... Írja meg, mit csináltak a férjével. (Hollóshoz) Nyíri Sándornak üzeni a tiszteletes úr, nehogy beismerje, hogy ő vitte Magyarországra a leveleket, mert ő..., vagyis a tiszteletes úr nem fog beismerni semmit. Tagadjon mindent! Csak azt mondja el, hogy négy-öt évvel ezelőtt Sass Kálmán megkérte őt, hogy néhány dolgot..., főleg ruhát... székérral átvigyen. Másról ne tudjon. Azt üzeni továbbá a tiszteletes úr, hogy Hollós úr nagyon vigyázzon magára, nehogy maga..., ön is a Szekuritátéra kerüljön. Végül azt kéri, készítsék elő az én határon való átszöktetésemet.

Hollós István (meglepve) Miért?

Fogdaügnök (zavartan) ...hogy biztonságban legyek..., itt már keresnek..., lehet, hogy kutyákkal...

Hollós István (tűnődve) Ha Kálmán így látja jónak...

Fogdaügnök (ráérősen megtörli a száját, iszik. Máriához.) Reggelire is füstölt kolbász legyen! Ha már nincs, vegyen! Szerezzen! Akárhonnan! Nem érdemel meg ennyit a tiszteletes úr rabtársa?!

Mária (riadtan) Dehogynem! Meddig akar... vendégeskedni nálunk?

Fogdaügnök Amíg át nem segítenek a határon! Talán sajnálják tőlem?

Hollós István Meglesz! A füstölt kolbász... meg a határátlépés is.

Lassú sötét.

3.

Kihallgatószoza.

Sass Kálmán Őrnagy előtt áll. Belép 1. és 2. Verőlegény. 1. kezében vasrúd, 2. két botot tart.

Őrnagy Lássuk, mire használható még a kondérszállító rúd! (Int a két Verőlegénynek.)

Azok odalépnek Sass Kálmánhoz, guggolásba nyomják, két kezét összekötik, és lehúzzák a térdére. A vasrudat átdugják a térdhajlata alatt, fölemelik, és a két íróasztal közé teszik. Felváltva ütni kezdik Sass Kálmán talpát.

Sass Kálmán ...mit akartok... hallani...?

1. Verőlegény Mit csináltál? (Üt.)

Sass Kálmán hallgat.

1. Verőlegény Mi voltál az emberek között? (Üt.)

2. Verőlegény Vezér? (Üt.)

Sass Kálmán Nem.

1. Verőlegény Akkor mi? (Üt.)

Sass Kálmán ...bármit...

2. Verőlegény Mi voltál? (Üt.)

Sass Kálmán ...én... kém... voltam...

1. Verőlegény Kém? (Üt.)

1. és 2. Verőlegény kacag, közben folytatják Sass Kálmán talpának verését.

Sass Kálmán ...igen... én... kém... voltam..., édesanyám... (elájul).

Őrnagy Vigyétek! Öntsétek le egy vödör vízzel.

Sass Kálmán (hangja) Kinyitom a templomajtót. Ott áll a lépcsőn egy félelmetes, görnyedt alak, sötét lepelbe burkolva..., a feje is..., így az arcát nem látom..., nem tudom megállapítani, férfi vagy nő..., csontos jobb kezét lóbálja előttem, mintha kéregetne, de mozdulatában nincs semmi koldusalázatosság, inkább fenyegető hívás..., nem is kéz az, hanem undorító csáp! Érttem jöttél? ...akarom kiáltani, de hang nem jön ki a torkomon, csak annyi, mint amikor a kutya szűkül. Ki vagy? Nem jöhetsz be!

4.

Kihallgatószoza.

Sass Kálmán lábán posztócsizma; alig áll a lábán, néha megtántorodik.

Őrnagy Miért színlelte hosszú időn keresztül, hogy beszámíthatatlan?

Sass Kálmán Azért, hogy ne kelljen bevallanom kémkedésemet.

Őrnagy Megjátszotta egy tű és cérna lenyelését is.

Sass Kálmán A tűt és a cérnát ruházatom rendbehozatalára kértem, majd elrejtettem, és megjátszottam, hogy lenyeltem. Azért, hogy kórházba utaljanak... Meg akartam menekülni...

Őrnagy Melyik kémszolgálatnak kémkedett?

Sass Kálmán Az angolnak.

Őrnagy Mikor szervezték be?

Sass Kálmán '39-ben, amikor kiutasítottak...

Őrnagy Ezt már tudjuk.

Sass Kálmán (*mintha megtanult leckét mondana*) Budapesten, a Palace Hotelben a horthysta titkosszolgálat beszervezett. Azután a titkosszolgálat székházába hívtak. Ott kijártam a kémiskolát. '40 tavaszán tudomásomra hozták, hogy Erdély egy részét visszaadják Magyarországnak... Nekem vissza kellett térnem régi lakhelyemre..., és onnan közvetítenem az összegyűjtött információkat... a lakosság kedélyállapotáról, a más nemzetiségű lakosok hangulatáról... Követnem kellett a politikai mozgásokat, különösképpen a munkásságát és a kommunistákét... A Turul fedőnevet kaptam...

5.

Kihallgatószoza.

Őrmester bevezeti **Hollós Istvánt**, és leveszi fejről a vakszemüveget.

Őrnagy Mondja el, milyen tevékenységet folytatott az elemi iskola elvégzésétől jelen pillanatig!

Hollós István Nagyváradon érettségiztem 1927-ben. Még abban az évben átmentem Debrecenbe, és beiratkoztam az orvosi egyetemre... A testvéremnél laktam. Az egyetemet abbahagytam, mert a folytatáshoz nem volt anyagi lehetőségem. A téglási polgármesteri hivatalban lettem tisztviselő. '28-ban beiratkoztam a debreceni egyetem jogi fakultására..., levelező tagozatra. Még abban az évben a Miskolc közelében levő Mezőcsát bíróságán tisztviselői beosztásba kerültem. '32-ben befejeztem tanulmányaimat... '36-ban áthelyeztek a kalocsai bíróságra... '37-

ben Szegeden megszereztem jogi doktorátusom, megnősültem. '42-ben Budapesten bírói vizsgát tettem... '43 őszén alakulatommal Ukrajnába mentem..., majd megkezdődött a visszavonulás. 1945. március végén Ausztriában kerültem amerikai fogságba. Onnan Bajorországba, hadifogolytáborba szállítottak. Júliusban szabadon engedtek, és visszatértem Kalocsára... Apósomék ott laknak. Decemberen visszajöttem Romániába... Székelyhídra. Egy év múlva Érmihályfalvára költöztünk, és az ottani gimnáziumban lettem tanár.

Őrnagy Miért tüntetett fel önéletrajzában hamis adatokat?

Hollós István Le akartam tagadni, hogy alakulatommal nyugatra vonultunk vissza, és amerikai fogságba estem, mert féltem, ha ezt megtudják, nem kapok munkát.

Őrnagy („*sebességet vált*”) Mióta ismeri Nagy Károlyt?

Hollós István (*meglepődik*) Gyerekkoromtól. Egyszer kifejtettem neki, hogy nincs jó véleményem arról, hogy a Nyilaskeresztes Pártban tevékenykedik... Azt tanácsoltam neki, hogy...

Őrnagy Ön 1942 őszén részt vett az érmihályfalvi nyilaskeresztes szervezet gyűlésén!

Hollós István Egyetlen gyűlésen sem vettem részt!

Őrnagy (*sajnálkozva*) Nem akarja az igazat mondani!

A szín elsötétül, majd kivilágosodik.

Őrnagy A vizsgálat bizonyítékok birtokában van, hogy ön ügynökök toborzásával foglalkozott. Azzal bízta meg őket, hogy kémkedjenek..., adatokat gyűjtsenek.

Hollós István Soha nem foglalkoztam ügynökök toborzásával.

Őrnagy (*rövid hallgatás után*) Tudja ugye, ha mindent elmond Sass Kálmánról, mitől menekül meg.

Hollós István Tudom.

Őrnagy Akkor beszéljen!

Hollós István Vártam a jelenlegi rendszer megváltozását, és azért... szervezkedni kezdtem.

Őrnagy Konkrétan válaszoljon!

Hollós István Embereket toboroztam, akiket különböző utasításokkal láttam el..., hogy kik támogatják a jelenlegi rendszert, és kik vannak ellene... Ezeket az adatokat az új hatóságnak adtuk volna át...

Őrnagy Kiket toborzott? Leírta?

Hollós István átad Őrnagynak egy papírlapot.

Őrnagy (olvassa) Virágh Lajos lelkész..., Számadó Ernő..., doktor Andrassy..., Balaskó Vilmos lelkész..., Visky József orvos... (feléz). Rajtuk kívül még kiket toborzott?

Hollós István Nem emlékszem, hogy másokat is be...

Őrnagy (rárivall) Miért hazudik?

Hollós István Az igazat mondtam.

Őrnagy Erre még visszatérünk. Beszéljen a Sass Kálmánnal való kapcsolatáról!

Hollós István Vele nem beszéltem ezekről a...

Őrnagy Felhívom a figyelmét: adatainkból az ön által mondottak ellenkezője derül ki. Sass Kálmán egyetértett a rendszerrel?

Hollós István Nem. Azt remélte, hogy megváltozik... Elhatároztuk, hogy meg kell szerveznünk magunkat, hogy belülről segítsük a rendszer megdöntését. Sass Kálmán utasított, hogy szervezzek be olyan személyeket, akikre támaszkodni lehet majd..., információk gyűjtését is kérjem tőlük...

Őrnagy Az előbb azt mondta, Sass Kálmán nem beszélt a beszerzésekről.

Hollós István Hazudtam. Sass Kálmán utasításai alapján végeztem... Az ő helyzetét nehéznek találtam, és segíteni akartam rajta... Azt is mondta, hogy létre kell hoznunk az ellenállási mozgalom nevű szervezetet, amely Magyarországon már működik... Azt is mondta, hogy ezt a szervezetet a Nyugat támogatja... Mást nem mondott.

Őrnagy Hazudik! Miért nem mond igazat? A vizsgálatot megszakítjuk!

Történész Hollós István az érmihályfalvi csoport legellentmondásosabb alakja. 1950-ben le tartóztatták, négy hónapig vizsgálati fogságban tartották és vallatták Nagyváradon, a Szekuritáté börtönében. Már akkor kicsikarták belőle azt a beismerő vallomást, hogy saját hírszerző ügynökséget hozott létre, amelynek az volt a feladata, hogy megfigyelje a pártszervek, az állambiz-

tonsági szolgálat tevékenységét, dekonspirálja a szekus besúgókat. Kellő bizonyítékok hiányában szabadon engedték, attól kezdve minden lépését követték. A követési dosszié állítása szerint ügynökként beszervezték. Emberi gyengeségéhez hozzátartozott a nagyotmondás, mindenáron híres politikus, nagy ember szeretett volna lenni, mindenkinek fontos állami tisztséget ígért. Ő talált meg egy léggömbről ledobott, Hruscsov-nak a XX. szovjet pártkongresszuson elhangzott titkos beszédét tartalmazó újságot. Ezt az általa megbízhatónak tartott embereknek megmutatta. Szószátyár, állandóan úton levő és politizáló emberként számos portára bekopogtatott. Árnyék-kormány létrehozásának a gondolata is foglalkoztatta, amelynek ő lett volna a miniszterelnöke. A csoport felgöngyölítéséhez (akarva-akaratlan) ő is hozzájárult. Nem lehet megállapítani, hogy ügynökként foglalkoztatták, vagy az állambiztonsági szerveknek jelentéseket mutatott be. Az eddigi kutatás során nem találtam általa írt jelentéseket vagy fedőnéven küldött információkat. A túlélő elítéltek azt állítják: Hollóst a magyar és román titkosrendőrségi megállapodás alapján dobták át Romániába, az ő tanácsukra hozta létre a földalatti szervezetet, és valamennyien miatta kerültek börtönbe.

6.

Kihallgatószoza.

Hollós István (már érezhető beszédén a *meszkalin hatása*) Sass Kálmán volt az összekötő az érmihályfalvi, váradi csoport és a debreceni központ között... Jelentéseket küldött oda... A futárok a Barantó tanyánál szöktek át a határon..., ezen az úton újságokat, propagandakiadványokat kapott Nyugatról.

Történész Azok, akiket az állambiztonság futároknak, közvetítőknak, a horthysta kémszolgálat ügynökeinek nevezett, valójában közönséges árucsempészek voltak, akik a háború utáni hiányt kihasználva nyers állatbőröket, szalonnát, sót, olajat, petróleumot vittek át Magyarországra, onnan pedig kiérlelt állatbőröket, szövetet és más hiánycikket hoztak vissza. A csempészet virágzott, a vámosok, határőrök megkapták a maguk részét. Később persze a csempészek zsarolhatók lettek.

Őrnagy (*Hollós Istvánhoz*) Mit tud Sass Kálmán külföldi kapcsolatairól?

Hollós István Úgy tudom, 1940 előtt kapcsolatban állt a debreceni kémközponttal. Diverzáns akciókat hajtottak volna végre, ha Magyarország és Románia között kitör a háború... A román hatóságok ezt a szervezetet felfedték..., tagjait elítélték vagy 1939-ben kitoloncolták Magyarországra... Sass Kálmán is tagja volt... Tőle tudom, hogy ott több személlyel szoros kapcsolatban állt. Tildy Zoltán elnökkel, Révész Imre református püspökkel, Nagy Ferenc miniszterelnökkel... Veres Péterről is sokat beszélt...

Őrnagy Az ki? Kémfőnök?

Hollós István Író. Sass Kálmán a háború végén barátságba került Maléter Pállal is.

Történész Maléter Pál 1944. május 2-án esett szovjet hadifogságba. Vállalta, hogy részt vesz a partizánakciókban. A kijevei repülőtérről két gép indult. Az első Debrecen és Érmihályfalva között dobott le tizenhárom magyar és két orosz ejtőernyős partizánt. Hiába menekültek a közeli kiserdőbe, a magyar és német csapatok gránátvető tüzeben egy kivételével mindnyájan életüket veszítették. A súlyosan sebesült életét a lakosság gondos ápolása és a szovjet csapatok gyors beérkezése mentette meg. A második gépből ugrott ki Maléter Pál. Szatmárnémetiben, a 2. Ukrán Front törzsében találkozott az első csoport egyetlen túlélőjével, az elmondta neki, hogy az elesetteket a helybéli református lelkész – Sass Kálmán – keresztényekhez illő módon eltemette. A nyakukban lévő „dögcédulák” alapján nevüket bevezette az egyházközség anyakönyvébe. (A halottak nevét tartalmazó lapot valaki kitépte.) Maléter Pál két köszönőlevelet küldött Sass Kálmánnak. Az 1947. évi internálásakor ez a két levél megmentette a további börtönbüntetéstől, 1957-ben ugyanez a két levél terhelő bizonyítéknak számított.

Hollós István Sass Kálmán meg volt róla győződve, hogy Románia magyarul területeit így vagy úgy, feltétel nélkül visszaadják Magyarországnak. Ez állandóan foglalkoztatta. Debrecenben házat vásárolt, és tímárműhelye is volt ott. Elmondta azt is, hogy a nyugati hatalmak már kidolgoztak egy tervet, és visszaállítják Magyarország régi határait.

Őrnagy Korábban azt vallotta, hogy Számadó Ernő is várta a jelenlegi rendszer megváltoztatását és a régi visszaállítását... (*belenéz egy iratba*), amely a Szent István-i eszmék alapján működne. Mondja el, Számadó Ernő mit gondolt erről!

Hollós István Elhatároztuk, hogy a rendszer megváltozása után újságunkban népszerűsíteni fogjuk ezeket az eszméket. Magyarország 1914-ig meglévő határainak visszaállítását, az együtt élő nemzetiségeknek autonómia biztosítását, kereskedelmi kapcsolat létesítését Ausztriával, az egyházak vallási és erkölcsi nevelés terén kifejtett tevékenységének biztosítását... A hangsúlyt nem az iparra, hanem a mezőgazdaságra helyezzük... Teljes sajtószabadság biztosítása... Meg arról, hogy egészséges szociális törvényekre van szükség..., hogy felszabadulásunk után..., ezt Sass Kálmán mondta így..., ki vegyen részt az államhatalom helyi vezetésében...

Őrnagy (*lapozgat az iratok között*) Hogyan akarták véghez vinni ezt az aljas tervet?

Hollós István Mi ezt '47-ig úgy képzeltük el, hogy a nyugati hatalmak rákényszerítik a Szovjetuniót, hogy Romániában és Magyarországon is fogadja el a kormányzási forma megváltoztatását..., ellenkező esetben háború révén fogják ezt megoldani. Amikor Magyarországon kitört a forradalom...

Őrnagy (*erélyesen*) Ellenforradalom!

Hollós István ...amikor az kitört..., és Maléter Pál...

Őrnagy (*papírjaiba pillant*): Ide Manleter Pál van írva... (*föltekint*) Folytassa!

Hollós István ...amikor Maléter Pál honvédelmi miniszter lett, Sass Kálmán üzent neki, hogy gondoljon Erdélyre is, ahol a nép várja a felszabadítását... Sass Kálmán számított a magyarországi forradalmárok..., ellenforradalmárok és a Nyugat segítségére..., hogy ejtőernyővel csapatokat dobna le Románia területére, a lakosság és a mi segítségünkkel megdőlj a jelenlegi rendszer... Sass Kálmán kapcsolatot teremtett az ellenállási mozgalom müncheni központjával. Szerinte egy belső ellenforradalom esetén onnan az itteni akciókhoz utasításokat, pénzt, gyógyszert és élelmiszer-csomagokat kellett volna kapnunk.

Történész (*felháborodva*) Az egész kitaláció!

Hollós István Az ellenállási mozgalom lapjából, amely Münchenben jelent meg, Sass Kálmán minden számot megkapott. A Magyar Jövő újság is külföldön jelent meg.

Történész Az egész ellenállási mozgalom fiktív szervezet volt, lapja nem volt más, mint az 1954 októberétől léggömbökkel terjesztett propagandaanyag. Nem ez az első, Hollós által bevallott téves információ. A Magyar Jövő című lap megjelentetését Sass Kálmán és Számadó Ernő közösen tervezték. Csak terv maradt, soha nem jelent meg.

Órnagy (Hollós Istvánhoz) Ezek a propagandaanyagok milyen úton jutottak el Sass Kálmánhoz?

Hollós István A debreceni és vámospércsi fiókközpontban személyesen vette át, vagy futár hozta át neki.

Történész (ismét felháborodva) A vallomásnak ez a része is valótlan!

7.

Parókia. Harangszó, majd gyülekezeti ének hallatszik: E pünkösdi ünnepében, / E pünkösdi ünnepében / Dicsérjük Istent szívvel. / Ki Szentlelkét szívünkben, / Ki Szentlelkét szívünkben / osztogatja bőséggel.

Balaskó Vilmos felölti palástját, kézbe veszi bibliáját és énekeskönyvét; indul a templomba.

1. Szekus (be) Jó estét! Állambiztonság. A lelkes urat keresem.

Balaskó Vilmos Én vagyok. Balaskó Vilmos.

1. Szekus Kövessen az autóhoz!

Balaskó Vilmos (értetlenül) Vár a gyülekezeti. Kezdődik az istentisztelet!

1. Szekus Mondtam: kövessen!

Balaskó Vilmos A családomnak szeretnék..., a gyülekezeti...

1. Szekus Ne makacskodjon! Majd megtudják.

Balaskó Vilmos (leveti és visszaakasztja a fogasra palástját, leteszi az énekeskönyvet és a bibliát) Hova megyünk?

1. Szekus (csodálkozva) Nem tudja?

Balaskó Vilmos Nem.

Kilépnek a színről.

Induló majd robogó autó zaja.

Tovább hallatszik a pünkösdi gyülekezeti ének: Tenger és menny víg kedvében; / Minden élő állatok sok rendben, / Mik égben, földön vannak sok részben, / fák, füvek és minden virágok / Újulnak örömben.

8.

Szekuritáté-iroda.

1. Szekus (Balaskó Vilmoshoz) Adjon át mindent, ami magánál van!

Balaskó Vilmos átadja zsebkendőjét, bicskáját.

1. Szekus Ujjáról a gyűrűt is!

Balaskó Vilmos leveszi és átadja.

1. Szekus A cipőfűzőjét is kérem!

Balaskó Vilmos kifűzi cipőjéből a fűzőt, átadja.

1. Szekus Emelje föl a karját!

Balaskó Vilmos fölemeli, 1. Szekus megmoztozza.

1. Szekus Vetközzön le!

Balaskó Vilmos alsónadrágra vetkőzik.

1. Szekus (egyenként átvizsgálja Balaskó Vilmos ruhadarabjait, majd visszaadja neki) Öltözzön fel! Tudja, miért került ide?

Balaskó Vilmos Ez engem is érdekel... Régebben megígérte esperesünk, hogy aki nem engedelmeskedik neki...

1. Szekus (megragadja Balaskó Vilmos mellett a kabátot, rángatja, majd a falhoz löki) Még pimaszkodik?

Balaskó Vilmos Engem ugyan hiába rángat... Azzal úgyse tudok többet...

1. Szekus Államellenes összeesküvéssel vádolják!

Balaskó Vilmos Engem összeesküvéssel? Tiltakozom a vád ellen!

9.

Kihallgatószoza. Már Balaskó Vilmos is rabruhában.

Órnagy Mióta tevékenykedik református lelkészként Érolaszi faluban?

Balaskó Vilmos 1949 júliusától.

Órnagy Azelőtt?

Balaskó Vilmos 1937-ben végeztem a kolozsvári Református Teológiai Akadémián, Érkeserűbe neveztek ki segédlelkésznek, ahol 1940 májusáig szolgáltam... 1944-ig Márama-

rosszigeten voltam segédlelkész és vallástanár. '45-ben és '46-ban vallás- és magyartanár voltam az ottani gimnáziumban. 1946-ban lettem az érmihályfalvi gimnázium igazgatója... 1948-ban, mikor megszüntették a vallásoktatási katedrákat, elhagytam a tanügyet, és 1949 nyarán megkaptam az érolaszi református parókiát.

Órnagy Érmihályfalván került doktor Hollós Istvánnal kapcsolatba? Miben állt ez a kapcsolat?

Balaskó Vilmos Kollegiális és baráti. Ő felkeresett engem a lakásomon, néhányszor én is meglátogattam a feleségemmel együtt.

Órnagy Folytattak politikai jellegű beszélgetéseket?

Balaskó Vilmos Igen.

Órnagy Beszéljen ezekről!

Balaskó Vilmos Hollós állandóan az elmúlt magyar rendszer alatti életéről beszélt... Remélte, hogy Erdélyt visszaadják Magyarországnak. Beszélt a rendszerváltás utáni terveiről is: hogy fontos tisztséget fog betölteni a budapesti igazságszolgáltatásban.

Órnagy Mondja el, doktor Hollós Istvánnal milyen ellenséges jellegű beszélgetést folytatott a Román Népköztársaságról.

Balaskó Vilmos Ilyen beszélgetést sem Hollós Istvánnal, sem mással nem folytattam.

Órnagy Újra felteszem a kérdést: nyilatkozik, milyen ellenséges jellegű beszélgetést folytatott doktor Hollós Istvánnal!

Balaskó Vilmos Azokról, amiket nekem Hollós István elmondott, már nyilatkoztam. Más nem tudok hozzátenni.

Órnagy Miért nem őszinte?

Balaskó Vilmos Az vagyok.

Órnagy Mennyi ideig dolgozott együtt doktor Hollós Istvánnal?

Balaskó Vilmos Úgy két évet az érmihályfalvi gimnáziumban, ahol én igazgató voltam, ő pedig tanár.

Órnagy (csodálkozik) Két év alatt politikai jellegű dolgokról csak ennyit beszélt?

Balaskó Vilmos Csak ennyit.

Órnagy A vizsgálatnak tudomása van arról, hogy több alkalommal beszélgettek politikai jellegű dolgokról. Miért tagadja? (Egy dossziét emel föl.)

Hosszú csend.

Balaskó Vilmos Doktor Hollós egyszer elmondta, hogy amikor Magyarországon tartózkodott... '47-ben..., '48-ban..., részt vett egy gyűlésen, amelyen egy Magyarországon létrehozandó felforgató szervezetről tárgyaltak. Másra nem emlékszem.

Órnagy (elégedetten) Doktor Hollós István milyen részleteket mesélt erről a gyűlésről önnek?

Balaskó Vilmos Azzal bízták meg, hogy egy ilyen szervezetet hozzon létre Romániában..., ott, ahol lakik..., vagyis Érmihályfalván. Azt is elmondta nekem, hogy a beszerzés egyénenként fog történni, mert nem szükséges, hogy a tagok ismerjék egymást. Én is tagja lettem a szervezetnek. Doktor Hollós István elmondta nekem: a szervezet támogatja majd a rendszer erőszakos megdöntését akkor, amikor a nyugati hatalmak felszabadítanak minket. Utána ő nagy ember lesz, és nekem is jobb helyzetet fog teremteni.

Órnagy Milyen feladatokkal bízta meg önt?

Balaskó Vilmos Hogy erős vallási és kommunistaellenes szellemben neveljem a diákokat..., prédikációimban befolyásoljam a híveket, hogy ne legyenek a kommunista tanok követői.

Órnagy Milyen fegyvere van önnek odahaza?

Balaskó Vilmos Egy működőképes, hatlövétű riasztópisztolyom.

Órnagy Hol található a fegyver?

Balaskó Vilmos Egy ideig az illemhelyi fiókban tartottam, utóbb pedig az öltönyöm zsebében..., hogy a gyerekeim ne találják meg.

Órnagy Honnan van önnek pisztolya?

Balaskó Vilmos Nagyváradon, a Körös-híd közelében egy dohányboltban vásároltam 1942-ben.

Órnagy (asztala fiókjából előveszi a pisztolyt) Ez az?

Balaskó Vilmos (meghökken) Beismerem, hogy az enyém.

Történész (olvas) Fegyverszakértői vélemény Balaskó Vilmos revolveréről. 1958. július 24. A vizsgálat alá vont fegyver egy forgódobos revolver, hat töltőnyílása van, Flaubert típusú, hosszú és rövid töltényekkel működik. Tökéletes működé-

si állapotban található, jól gondozták. Nikkelezett. A hatásfokának vizsgálatakor a következőket állapítottuk meg: 10 méter lőtávolságra tökéletesen működik, maximális lőtávolsága 25-30 méter. Önvédelmi fegyverként lehet használni.

Örnagy (*Balaskó Vilmoshoz*) Tanúként beidéztet presbitere ezt nyilatkozta (*olvas*): Balaskó Vilmos azt állította, hogy a kollektív az emberek legnagyobb büntetése... A falu lakói körében intenzív propagandát fejtett ki, hogy ne iratkozzunk be a kollektívbe, mert mint a hülyék, kimerülésig fogunk dolgozni, a termés az államé lesz, mi csak annyit kapunk, miből alig tudunk megélni. (*Balaskó Vilmosra néz.*)

Balaskó Vilmos (*felnéz az égre*) Ilyen tanúvallomás után mire számíthatok, Uram?

Örnagy (*magára érti*) Semmi jóra, ha nem lesz őszinte!

10.

Kihallgatószoza

Örnagy íróasztalánál ül, és hallgatja a rabruhás, már megtört Számadó Ernőt.

Számadó Ernő Tavaszi, nyári időkben, legtöbbször piaci napokon fölkerestem Sass Kálmánt, és náluk ebédeltem. Többször ott találtam doktor Hollós Istvánt. Ebéd után általában beszélgettünk. Én kint a tanyán semmiről se értesültem, rádióm se volt, tájékoztatásukat elfogadtam. Ezek a beszélgetések a rendszerrel ellenségesek voltak, de senki nem mondta nekem, hogy van egy ellenállási mozgalom nevű szervezet. Abban az időben sok komoly sérelem ért, melyeket én igazságtalannak tartottam. Súlyos hibát követtem el, amikor ezeket a sérelmeket a rendszer rovására írtam. Néha fölkerestük doktor Andrassy Ernő orvost, és tőle is hírekről kérdezősködtünk; melyekből ő is a rendszer megváltozását remélte. Ők hittek abban, hogy akár lesz rendszerváltozás, akár nem, a túlsúlyban magyarok által lakott vármegyék visszakerülnek Magyarországhoz. Ebben az egész környék hitt, így nemegyszer magam is. Egy alkalommal Sass Kálmán fölvetette: valamikor Érmelléken volt újság, és ha a helyzet megváltozik..., amiben ő féltetlenül bízott..., akkor újra kellene szerkeszteni valamilyen liberális vagy vallásos szellemű lapot, folyóiratot. Író lévén ez a terv szorosan összefüggött kenyérrel, jövőmmel. Jegyzeteket, vázlatokat csináltam... Ma-

gyar Jövő címet adtam volna az újságnak..., bár a végső célom az volt, hogy visszaköltözöm Magyarországra, és regényeket, verseket írok. Külföldön szerkesztett ellenséges propagandaanyagot senkitől sem kaptam... Ilyen nyomtatványokat léggömbökről dobáltak le..., a mezőn sok ilyen lehetett találni..., az elmeegógyintézetből való kiszabadulásom után én a fejlődés útjára tértem, revízió alá vettem zavaros eszméimet, melyeket jórészt a polgári demokrácia kelléktárából vettem. Haladni kezdtem a szocializmus vonalán.

Örnagy (*elégedetten, szinte nyájasan*) Jól van! Olaszos hangzású a neve. Ezt már korábban akartam kérdezni.

Számadó Ernő Apám olasz..., szerelemgyerek voltam..., inkább édesanyám nevét használtam.

Örnagy Jöjjön, írja alá.

Számadó odalép az íróasztalhoz, és aláírja a jegyzőkönyvet.

Történész Számadó Ernő úgy írta alá a román nyelvű kihallgatási jegyzőkönyvet, hogy egyetlen szót sem értett belőlük! Magyar állampolgár lévén nem tudott románul. Verseskötetei már a második világháború előtt megjelentek; vándorszínészként érkezett Érkeserűbe, ahol nagyon szegényes körülmények között élt a falu földbirtokosa özvegyének élettársaként. Írói, költői tehetségét választott hazájában, a magyarság legégetőbb gondjait megfogalmazó Magyar Jövő irodalmi, művészeti, egyházi folyóirat főszerkesztőjeként szerette volna kibontakoztatni. Így válik érthetővé, hogy a nyolcadikként letartóztatott Számadó Ernőt a tárgyalássorozat befejeztével a szervezkedés legfőbb ideológusaként aposztrofálták. Nem sokkal letartóztatása előtt vette át az Erdélyi Ifjúság babérkoszorúját. A kirakatperben szükség volt egy rendkívül népszerű, közkedvelt költőre, akire – micsoda paradoxon: a Horthy-rendszer ellen lázadott – rá lehetett fogni az úgynevezett tőkés-földesúri rendszer minden bűnét, a hazaárulás gáztettét is.

11.

Kihallgatószoza

Örnagy íróasztalánál ül, amikor Örmester bevezeti Hollós Istvánt. Leveszi fejéről a vakszemüveget, és távozik.

Örnagy Vizsgálatra jelentkezett. Mondja el, miért kérte kihallgatását!

Hollós István Visszaemlékszem arra, amit Sass Kálmán 1951-ben vagy '52-ben mondott nekem: '40 előtt tagja volt a Rongyos Gárda felforgató szervezetnek. Azt is elmondta: ha szükség lesz rá, ő reaktiválni tudja ezt a szervezetet. Többször kiemelte, hogy Érmihályfalván minden ember fel fogását ismeri... Őt hívei bárhová követik.

Örnagy Mondja el, mikor és milyen társaságnak kellett volna összegyűlnie Sass Kálmánéknál?

Hollós István Politikai társaságról volt szó, amelynek a tagjai jelentős személyek és az ország különböző részeiből jöttek... volna. Olyanok, akik a Román Népköztársaság jelenlegi rendszere ellen tevékenykednek.

Örnagy Kikből állt ez a társaság?

Hollós István Ezt a dolgot nem ismerem.

Örnagy Mikor került sor a találkozóra?

Hollós István Nem tudom.

Örnagy Ez hogyan lehetséges? Meghívják egy találkozóra, és nem tudja, mikor volt?

Hollós István Azt hiszem, Sass Kálmán miatt nem hívtak meg, mert állandóan attól félt, hogy én leszek a vezető, és így a rendszerváltás után fontosabb tisztségeket töltök be, mint ő.

Örnagy Ön ahelyett, hogy az igazat nyilatkozná, ezeket az olcsó és megalapozatlan öngazolásokat említi! Magatartása miatt a vizsgálatot megszakítom.

Örmester belép, ráteszi Hollós István fejére a vakszemüveget, és elvezeti.

12.

Kihallgatószoza. Hollós István és Sass Kálmán szembesítése.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Ismeri az itt megjelent személyt?

Hollós István Igen, ő Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Ismeri az itt megjelent személyt?

Sass Kálmán Igen, ő doktor Hollós István, lakhelye Érmihályfalva.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Van-e rokoni kapcsolat önök között, voltak-e ellenséges viszonyban?

Hollós István Nem vagyok rokon Sass Kálmánnal, és nem is ellenségeskedtünk.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Ön rokona-e Hollós Istvánnak, volt-e ellensége?

Sass Kálmán Nem vagyok rokona Hollós Istvánnak, és nem is voltam ellensége.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Mit tud Sass Kálmánnak a horthysta kémelhárító szolgálattal való viszonyáról?

Hollós István Tudom, hogy Sass Kálmán 1940 előtt kapcsolatban állt a horthysta kémelhárító szolgálattal, annak utasítására Románia területén felforgató szervezetet hoztak létre, melynek Sass Kálmán tagja volt. A szervezet célja az volt, hogy egy Románia és Magyarország között kitörő háború esetén terrorista és diverziós cselekedeteket hajtson végre. Ezért Sass Kálmánt is letartóztatták és kiutasították Magyarországra.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Így van?

Sass Kálmán Noha '39-ben valóban letartóztattak, majd kiutasítottak, de nem voltam a szervezet tagja.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Milyen körülmények között szerzett tudomást arról, hogy Sass Kálmán a horthysta kémelhárító szolgálathoz tartozik?

Hollós István Közös ismerősünktől, doktor Andrassy Ernőtől hallottam.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Milyen bűncselekményeket követtek el a Román Népköztársaság népi demokratikus rendszere ellen?

Hollós István A rendszer megváltoztatásában reménykedtünk. Sass Kálmánnal elhatároztuk, hogy megszervezzük magunkat, hogy belülről segítsük a jelenlegi rendszer megdöntését. 1948-ban összegyűltünk doktor Andrassy Ernő lakásán, ahol Sass Kálmán közölte velünk, hogy felszabadulásunk közel van, fel kell készülnünk az eseményekre. A jelenlevők közül mindenki – Számadó Ernő, doktor Andrassy Ernő és jómagam – egyetértett velem.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Megerősíti a Hollós István által elmondottakat?

Sass Kálmán Nem!

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Beszéljen ellenséges tevékenységük részleteiről!

Hollós István 1950-ig azt reméltük, hogy a jelenlegi rendszer az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és a Szovjetunió közötti tárgyalások eredményeként megváltozik. 1950 után, látva a Szovjetunió határozott politikáját,

abban reménykedtünk, hogy a nyugati hatalmak háborút robbantanak ki ellene, és így a népi demokratikus országok is felszabadulnak. Egy beszélgetés során Sass Kálmán közölte: biztos forrásból tudja, hogy Nyugat-Németország villámháborút robbant ki, ami a nyugati hatalmak teljes győzelmével végződik. Sass Kálmán többször hangsúlyozta, hogy fel kell készülnünk, a rendszer megdöntését támogató szervezetbe kell tömörülnünk. Elmondta, hogy szervezetünk az ellenállási mozgalom nevet viselje..., a szervezet Magyarországon már igencsak elterjedt..., azt is elmondta, hogy az Ér mellékét Magyarország részének tekinti, és nekünk ugyanazok legyenek a céljaink, mint a magyarországi szervezetnek. Sass Kálmán azt is megjegyezte, hogy a szervezetünk a debreceni központhoz tartozik, melyet Münchenből irányítanak.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Most megerősíti az elhangzottakat?

Sass Kálmán Nem ismerek el semmit a doktor Hollós István által elmondottakból.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Sass Kálmán mit mondott még az ellenállási mozgalomról?

Hollós István ...hogy minden leigázott országban...

Örnagy Ezek alatt a népi demokratikus országokat értette?

Hollós István Igen. Létezik egy ilyen szervezet, amelyet a müncheni központból irányítanak. A szervezetet pedig a Szabad Európa imperiaalista rádióadó támogatja propagandaanyagokkal.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Ki volt a szervezet vezetője?

Hollós István Sass Kálmán.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Megerősíti a doktor Hollós István által vallottakat?

Sass Kálmán Most sem ismerem el.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Ön gyűjtött információkat?

Hollós István Igen. Politikai és gazdasági jellegűeket.

Örnagy Hová továbbította?

Hollós István Sass Kálmánnal szóban közöltem.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Így van?

Sass Kálmán Nem ismerem el a doktor Hollós István által vallottakat!

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Hová továbbították a Sass Kálmánnal közölt információkat?

Hollós István Sass Kálmán a szervezet debreceni központjába továbbította, onnan Svájc budapesti követségére küldték, onnan diplomáciai úton a svájci Welti családhoz..., ők Nagy Ferencnek, Magyarország volt miniszterelnökének..., jelenleg menekült..., adták át, aki a szervezet müncheni központjába továbbította. Amíg Sass Kálmánnak Érmihályfalva határában megvolt a gazdasága, az általunk gyűjtött információkat személyesen vitte Debrecenbe..., a határt tiltott módon lépte át. Később a debreceni központból jöttek az információkért. Beszélgetéseink alkalmával azt is elmondta, hogy szoros kapcsolatban áll doktor Révész Imrével, volt debreceni református püspökkel és doktor Enyedi segédpüspökkel. A magyarországi... események idején Sass Kálmán elmondta, hogy kapcsolatban áll Maléter Pállal, aki az ellenforradalmi kormányban honvédelmi miniszter lett..., hogy Maléter ne felejtse el, hogy az erdélyi nép is várja felszabadítását.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Most már beismeri?

Sass Kálmán Most sem ismerem el a doktor Hollós István által mondottakat.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Fenntartja vallomását?

Hollós István Fenntartom, mivel az teljes mértékben megfelel a valóságnak.

Örnagy (kiált) Örmester!

Örmester belép; fölteszi Hollós István és Sass Kálmán fejére a vakszemüveget, és elvezeti őket.

13.

Dr. Andrásy Ernő lakása. Nyári este. Erőteljes kopogás.

1. Szekus (hangja) Államvédelmi rendőrség!

Dr. Andrásy Ernő pizsamában jelenik meg, villanyt gyűjt. Láthatóvá válik a polgári berendezésű szoba; a festmények a falon, a könyvtár és a numizmatikai gyűjtemény egy része.

1. és 2. Szekus be.

Dr. Andrásy ...bocsánat..., sok betegem volt, elfáradtam..., és korán lefeküdtem.

1. Szekus Velünk kell jönnie! A parancsnok ki akarja hallgatni. Pár nap múlva jöhet haza.

Dr. Andrásy (felveszi nyári ruháját) Nem lesz valami..., valami házi rendezés?

2. Szekus (nevetve) Házkutatásra gondol? De-hogy, doktor úr!

1. és 2. Szekus elmegy dr. Andrássyval. Indul és távolodó autó zaja.

1. és 2. Szekus visszatér. A könyvespolchoz lépnek, szétdűlják a könyveket, néhányat kiválasztanak. Az érmek közül is sokat magukkal visznek.

Történész visszahelyezi a könyveket a polcra, helyre rakja a foteleket.

14.

Kihallgatószoza. Örmester leveszi dr. Andrásy szeméről a vakszemüveget, és távozik.

Örnagy (szívélyesen) Ön az, hullarabló?

Dr. Andrássy (büszkén) Doktor Andrássy Ernő vagyok!

Örnagy Ki fogom hallgatni néhány mihályfalviról. Vágjunk bele: milyen tevékenységet fejtett ki a Román Népköztársaság népi demokratikus rendszere ellen? Mit tud a felforgató szervezetről?

Dr. Andrássy Soha nem tettem semmit a párt és az állam ellen! Az Érmelléket, ezt a csodálatos vidéket tanulmányoztam..., az Ecsedi-lápot..., régi pénzeket, madártojásokat gyűjtöttem. Erről tud a londoni zoológusok társasága is.

Örnagy A kérdésemre válaszoljon! Ne beszéljen mellé!

Dr. Andrássy Beszélgettünk a barátaimmal..., ők elégedetlenek voltak a rendszerrel... A megváltoztatását remélték..., és azt, hogy akkor Erdélyt átadják Magyarországnak. Én is egyetértettem nézeteikkel, de nem tudok arról, hogy felforgató szervezet tagjai lettünk volna.

Örnagy (papírlapot vesz a kezébe, és olvas) Idézek doktor Hollós István 1958. március 15-i vallomásából egy részletet... Összegyűltünk doktor Andrássy Ernő lakásában, ahol jelen volt Sass Kálmán, Számadó Ernő, doktor Andrássy Ernő és alulírott... Ebből az alkalomból Sass Kálmán az ellenállási mozgalom nevű felforgató szervezetről beszélt. (Felnéz.) Erről mi a véleménye?

Dr. Andrássy Sass Kálmán valóban beszélt nekünk (kihangsúlyozza) a magyarországi ellenállási mozgalomról. Arra nem emlékszem, hogy romániai ellenállási mozgalomról beszélt volna.

Örnagy Doktor Hollós István vallomásának egy másik részlete... (olvas): ...szervezetünk,

amely az ellenállási mozgalom nevet viseli, és alá kell rendelnünk magunkat a Debrecenből kapott utasításoknak, amely az útbaigazítást Münchenből kapja. Erre mit tud mondani?

Dr. Andrássy Ez nem igaz!

Örnagy Még egy rész. (Olvas.) Tudom, hogy Andrássy Ernő, Számadó Ernő különböző politikai, gazdasági és más területről származó információkat szolgáltatott Sass Kálmánnak azzal a céllal, hogy azokat külföldre juttassa.

Dr. Andrássy Nem igaz, hogy Sass Kálmánnal ilyen információkat közöltem!

Örnagy Tiltott könyveket is találtak önnél.

Dr. Andrássy A váradi állami könyvtár és levéltár megbízott, hogy minden olyan könyvet, akár fasisztatartalmú, vásároljak meg, és ami nekik fontos lesz, odaajándékozom. Így lett elég sok úgynevezett tilos könyvem is.

Örnagy (felmutat egy könyvet) Ez a könyv a horthysta rendszer idején jelent meg, Erdély a miénk a címe. Ebben közölték az ön beszédét, amellyel köszöntötte a bevonuló horthysta csapatokat. (Megvetően.) Mint a Magyar Párt érmihályfalvi járási tagozatának elnöke (főlemeli a hangját) kimondhatatlanul boldogan és szeretettel köszöntöm a magyar lakosság nevében... A ránk bízott feladatot elvégeztük: a magyarságot összetartottuk, lelkesítettük, védtük, öntudatosabb magyarokká váltunk, mint amilyenek huszonegy év előtt voltunk..., ahogy a vajúdo asszony elfelejti gyötrelmeit, amint megszületett a boldogsága, a gyereke. Éppúgy szeretnénk elfelejteni mi is a sok megaláztatást, kizsákmányolást, zaklatást, csendőrbrutalitást és börtönt, megszületett számunkra a legnagyobb boldogság, a felszabadulás! (Lecsapja a könyvet.)

Dr. Andrássy (eddig néma ajakmozgással „mondta” Örnaggal együtt a szöveget, most mintha megfeledkezne arról, hol van, hangosan folytatja) A honvédséggel együtt bevonult most ide a jog, a törvény, igazság...

Örnagy (felordít) Elég! Elvezetni!

Örmester be, felteszi dr. Andrássyra a vakszemüveget, és elvezeti.

15.

Kihallgatószoza.

Örnagy Vallja be, hogy ön a rendszer ellenége!

Dr. Andrásy Nem vagyok az!

Örnagy Mondja, hogy igen!

Dr. Andrásy (*kiáltva*) Nem! Mi történt velem? (*Érzékeli a kábítószer hatását.*) Mozog a fall! Tágul, szűkül a szoba..., most meg fönt vagyok egy gyárkérmény tetején..., alattam szédítő mélység..., zuhanok...

Örnagy (*mintha szuggerálná*) Mondja, hogy leszállt önöknél a falu szélén egy német repülőgép, és ön azzal küldte Münchenbe a kémjelentéseket!

Dr. Andrásy (*maradék öntudatával*) Nem igaz! Tiltakozom! Ez képtelenség!

Gyors sötét.

16.

Kihallgatószoba.

Örnagy Doktor Andrásy Ernő! A vádemelési határozat szerint a Román Népköztársaság Btk. 184. és a 186. szakasz 1. bekezdése előírásaiba ütköző bűncselekmény elkövetésével vádolják.

Dr. Andrásy Tudomásul veszem a határozatot, de fenntartom: nem volt tudomásom arról, hogy a népi demokratikus rendszer ellen kifejtett tevékenységem egy felforgató szervezetben történt volna, és nincs tudomásom ilyen szervezetről.

Örnagy Itt írja alá!

Dr. Andrásy az asztaloz lép, és aláírja a jegyzőkönyvet.

Örnagy (*szívélyesen*) Kérem, ne izgassa föl magát. Mi jobban ismerjük, mit csinált, mint saját maga..., és tudjuk, hogy nem csinált semmit. De parancsot kaptunk, hogy magát is félre kell állítani. Csak a kötelességem teljesítem. A munkámat végzem. (*Megpöcköli az aláírt jegyzőkönyvet.*) Ha visszavonja aláírását, más eszközökkel is...

Dr. Andrásy Tudom. Ismerem és néha halom is az itteni vallatási módokat..., orvos vagyok. Köszönöm, hogy egy ujjal se nyúltak hozzám...

Történész: A román kommunista hatalom rablását bizonyítja, hogy a páratlan értékű gyűjteményeken kívül – köztük 4560 darab régészeti leletet, 6000 régi pénzt – elvittek 40 értékes festményt, szőnyeget, a zongorát, régi bútorokat, ritka ezüst evőeszközöket... Magánmúzeuma megkaparintása volt az igazi ürügye a súlyos

szívbeteg, légynek sem ártó orvos letartóztatásának. Még szerencse, hogy a szülői házat az édesanyja 1930-ban doktor Andrásy Ernő feleségére íratta, így a családot nem rakhatták ki az utcára. Minden más vagyonukat, a hatalmas szőlőt is elvették!

17.

Kultúrház színpada.

A végéhez közeledik a nyílt tárgyalás. A Hadbíró asztala fölött elhelyezett kivetítőn látjuk a közönséget.

Sass Kálmán, dr. Hollós István, Balaskó Vilmos, dr. Andrásy Ernő, Számadó Ernő bilincsen ülnek a színpad elkerített bal oldalán. Érzékeltetni kell, hogy mögöttük ott ül a többi vádlott is.

Hadbíró Sass Coloman! Miután ismertetem önnel is, milyen bűncselekményért állították bíróság elé, s melyek a tett bizonyítékai, kérem: mondja el, mit tud felhozni védelmére!

Sass Kálmán (*főláll*) A Románia területén 1939-ben alakult erdélyi felszabadító mozgalomban nem vettem részt. Soha nem voltam tagja semmilyen kémszervezetnek, nem volt semmilyen fedőnevem. A vizsgálatok során (*egy pillanatra elhallgat*) nagyon nehéz helyzetbe kerültem, arra kényszerütem, hogy valótlan dolgokat állítsak; ezeket most visszavonom. A szenvedés miatt én találtam ki a Turul fedőnevet.

A közönség felmorajlik.

Sass Kálmán 1956 őszén a magyarországi események idején semmilyen kört nem szerveztem. Tiltakozom a vád ellen. Nem hoztam létre semmilyen szervezetet, az viszont igaz: barátimmal megvitattuk a nemzetközi helyzet kérdéseit. Nem folytattam kommunistaellenes propagandát, még prédikációimban sem. (*Leül.*)

Hadbíró A hadbírósg ítélethozatalra visszavonul. (*Ei.*)

Lassú sötét.

18.

Üres a szórt vörös fényvel megvilágított színpad. Hadbíró megjelenésére a közönség lassan elcsendesedik.

Hadbíró (*olvassa az ítéletet*) Ma, 1958. október 4-én a Kolozsvári III. Katonai Körzet Törvény-

széke a katonai Btk. alapján zárt ülésen hozott döntéssel, a nép nevében elhatározza: Sass Kálmánt (Coloman), doktor Hollós István (Stefan), és Balaskó Vilmost (Wilhelm) halálra ítéli, hazaárulás bűncselekményének elkövetéséért. Balaskó Vilmosnál ez kiegészül a mezőgazdaság szocialista átalakulása elleni tevékenységgel.

A közönség hangoskodik, néhányan az öklüket rázzák.

Hadbíró (megvárja, amíg a közönség lármája elcsitul) A következő vádlottakat életfogytiglani kényszermunkára ítéli: Seligio Számadó Ernő (Ernest), Viski I. József (Iosif), Virág L. Lajos (Ludovic), Kövessi I. Árpád, Zeffer P. Mihály (Miai), Nagy L. Lajos (Ludovic), Csongrádi G. Gábor (Gavril), Halmágyi Gy. László (Ladislau), Borbély J. József (Iosif), Rimay J. János (Ioan), Oláh N. Nándor (Ferdinand), Andrassy E. Ernő (Erneszt) és Torda L. Dániel (Danila).

A társadalmi rend elleni szervezkedés bűncselekményéért Szász P. Ferencet (Francisc), Sallay L. Lajost (Ludovic), Szabó J. Sándort (Alexandru) és Báthori F. Zsigmondot (Sigismund) egyenként huszonöt évi kényszermunkára ítéli.

Mann Cornelt huszonöt évi szigorú fegyházbüntetésre, Székely J. Albertet, Székely M. Gyulát (Iuliu), Csongrádi G. Ferencet (Francisc) egyenként húszévi kényszermunkára, Fekete L. Károlyt (Carol) és Uray V. Gyulát (Iuliu) egyenként húszévi szigorított fegyházbüntetésre, Okos P. Kálmánt, Kerecsényi G. Gábort és Balogh G. Gyulát egyenként tizenöt évi kényszermunkára, Fehérvári E. Eleket tízévi szigorított fegyházbüntetésre, Földesi P. Ilonát (Ileana) ötévi kényszermunkára ítéli.

A közönség hangos tetszésnyilvánításban tör ki.

Vége a 2. felvonásnak.

3. felvonás

1.

Siralomház. Reggel; derengő fény.

Sass Kálmán tanítja mozogni a szintén kéz- és lábtilincsben lévő Hollós Istvánt és Balaskó Vilmost.

Sass Kálmán Topogjatok..., vagy tegyetek pár lépést előre és hátra..., hogy ne dermedjen meg bennünk a vér..., hogy keringésben tarthassuk..., ezt is megtanultam Szamosújváron.

Társai követik mozdulatait.

Hollós István Szőlővel, gyümölcsfákkal álmodtam..., de nem tudom, hol volt ez a gyümölcsös..., talán a túlvilágon?

Megállnak.

Balaskó Vilmos Hátunk mögött egy elrontott élet...

Sass Kálmán Nem mi rontottuk el.

Balaskó Vilmos ...elveszített otthon..., család..., elveszített élet..., egy egész elveszített világ...

Hollós István (odaáll Sass Kálmán elé) Kálmán, bocsásd meg az ellened elkövetett bűneimet!

Sass Kálmán Mi Atyánk, legyen meg a te akaratod..., bocsásd meg a mi vétkeinket..., és azokét is, akik ellenünk vétkeztek... Én megbocsátom, Pista!

Balaskó Vilmos (elkeseredetten) Mi közöm neked hozzátok?! Kilenc éve eljöttem tőletek..., nem volt azóta semmi kapcsolatunk!

Sass Kálmán Isten akaratában megnyugodva készülünk a nagy útra, követve hitvalló őseinket! Hallgassátok meg, atyámfiai, mi módon szerzte Jézus Krisztus az úri szent vacsora sákramentumát. A legbővebben élénk adja ezt Pál apostol a korinthusbeli gyülekezethez írott első levele 11. fejezetében a 23. verssel kezdődően így: „Én az Úrtól vettem, amit néktek előtökbe is adtam: hogy az Úr Jézus azon az éjszakán, melyen elárultaték, vette a kenyeret (fölv teszi az asztalról a puliszkadarabot, és amennyire bilincsei engedik, fölemeli), és hálákat adván megtörte, és ezt mondotta: vegyétek, egyétek! Ez az én testem, mely ti érettetek megtöretik; ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Hasonlatosképpen a pohárt is vette (fölemeli a kék zomácos csuprot is), minekutána vacsorált volna, ezt mondván: e pohár amaz új testamentom az én vérem által; ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok az én emlékezetemre. Mert valamennyiszer eszitek e kenyeret és isszátok e pohárt, az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljövend. Azért, aki méltatlanul eszi az Úr kenyerét, vagy issza az Úr poharát,

vétkezik az Úr teste és vére ellen. Vizsgálja meg azért az emberönmagát, és úgy egyék abból a kenyérből, és úgy igyék abból a pohárból...”

Kinyílik a cella ajtaja. Belép Tiszt és Örmester.

Örmester Pozíció!

(Balaskó Vilmos, Hollós István, Sass Kálmán félkörbe állnak, lábuk szétvetve, kezük félmagaságban)

Örmester hevenyészve átvizsgálja a foglyok holmiját, felkap egy fehér zsebkendőt, és letakarja vele Balaskó Vilmos arcát.

Balaskó Vilmos lekapja a kendőt.

Tiszt (egy-egy papírlapot és írószert ad a foglyoknak) Írják alá!

A foglyok aláírják.

Tiszt A kegyelmi kérvényt majd kint az asztalnál!

Tiszt és Örmester el.

Hollós István (Balaskó Vilmoshoz) Mi volt ez?

Balaskó Vilmos A régi napkeleti zsarnokoknál volt az a szokás, hogy a halálra jelöltek fejét letakarták.

Hollós István (megrökönyödve) ...és ezt tudja az örmester?!

Sass Kálmán Újabban az akasztófa alá állított elítéltek fejére is...

Hollós István Bevégeztetett.

Tiszt és Örmester újra be.

Tiszt Coleman Sass!

Sass Kálmán Igen.

Tiszt és Örmester kikíséri Sass Kálmánt.

Hosszú csönd.

Tiszt és Örmester újra jönnek.

Örmester (rámutat Balaskó Vilmosra) Mondd a neved!

Balaskó Vilmos Balaskó Vilmos.

Örmester (rámutat Hollós Istvánra) Mondd a neved!

Hollós István Doktor Hollós István.

Tiszt Ez az!

Tiszt és Örmester kikísérik Hollós Istvánt.

A cellaajtó becsukódik.

Bilincsek leverésének zaja.

Balaskó Vilmos ...akinek leverik lábáról a bilincset, azt... Óh, irgalmas szent Atyám, teremtő

Istenem! Könyörülj rajtam! Megváltó Jézusom, aki véred hullásával tisztítottál meg egy egész világot, moss meg engemet, tisztíts meg véreddel, és emelj magadhoz! Tartsd meg enyéimet oltalmazó szent erőddel! Nekem pedig adj erőt, hogy ne kételkedjem, ne csüggedjek, hitetlenségbe ne essek! Adj erőt ezen a keskeny úton végigmenni egészen és a szoros kapu által az örök életre. Ámen.

Csikordul a cellaajtó tolózárja.

Balaskó Vilmos Most már értem jönnek! Láttam már kivégzést, Uram! Kemény, nagy természetű máramarosi paraszt volt..., felemelt fejjel, dacosan lépkedett, csak amikor meglátta a... két bitófát...

Belép Tiszt és Örmester. Megállnak.

Balaskó Vilmos ...az egyiken már lógott a társa..., akkor megroggyant a térde..., támogatni kellett..., most adj erőt, Uram, hogy mehessek a lábamon bátran, mint a bihari szabadságharcosok... Rákóczi népe..., mint az érmelléki vasra vert betyárok... (felkiált) Ártatlan vagyok! Készen állok az áldozatra! (Most veszi észre Tisztet és Örmestert. Pozícióba vágja magát.)

Tiszt átnyújt Balaskó Vilmosnak egy papírlapot.

Balaskó Vilmos (rápillant) Muncă silnică pe viață. Életfogytiglani kényszermunka!

Tiszt Vezi, viață!

Balaskó Vilmos Látod, élet!

Tiszt kimegy a papírral.

Örmester (könyökével oldalba böki Balaskó Vilmost) Látod, élet! Meg vagy elégedve?

Balaskó Vilmos Da. Igen.

Örmester (két tenyere között egy kis rést mutat Balaskó Vilmosnak) Ti ennyit csináltatok. (Széttárja a karját.) Ennyit csináltak belőle.

Örmester el.

Balaskó Vilmos (lassan ocsúdik) Mi történt? Mi volt ez? Kegyelem! Élet! Látod? Élet! Én csak a sötétséget láttam, de azon túl valahol, a végtelen messzeségben egy parányi fény csillogott. Mostantól csak ezt a fényt nézzed szüntelenül, ez vezéreljen, ez a kicsiny, távoli világosság mindennap közelebb jön hozzád..., hajnal lesz, és felkel a nap, a te napod..., addig pedig imádkozz szüntelen, és el ne csüggedj.

2.

*Börtönudvar.**Hollós István és Sass Kálmán a nézőnek hátul állnak a falnál.*

Hadbíró (olvas) A Katonai Törvényszékek Igazgatóságának parancsa alapján ismertetem, hogy a Román Népköztársaság Nemzetgyűlésének elnöksége visszautasította Sass Kálmán (Coloman), valamint doktor Hollós István (Stefan) halálra ítélték kegyelmi kérvényét. A halálra ítélteteket azonosítottuk.

*Sortűz hangjai.**Hollós István és Sass Kálmán összerogynak.*

Történész A kivégzés után a törvényszéki orvos megállapította az elítéltek halálát. A holttesteket a szamosújvári börtön parancsnokának adták át. Ott kaparták el mindkettejük holttestét.

A hozzátartozók, a gyerekek azóta keresik férjüket, édesapjuk végső nyughelyét, hogy megadhassák a halottnak járó tisztességet.

Utójáték

A színen egy beszakadt tetejű, roskatag nád-fődeles ház; néhány földbevált kunyhó: bărăgani táj.

Hosszas vonatzakatozás, mozdonyfütyty, majd csikorgó fékezés hangja. Vasútállomási zsvivaj.

Elrongyolódott ruhában, batyukkal bevánszorong a színre Sass Kálmán felesége, gyermekei, Balaskó Vilmos, dr. Andrassy Ernő, Szamadó Ernő... Leteszik szegényes holmijukat.

Történész segít az egyik botladozóznak. A metnből lassan kibontakozik a tapsrend kezdete.

Vége

